

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ ФІЗИЧНОГО, МОРАЛЬНОГО Й ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ ДОШКІЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної та спеціальної літератури проведений аналіз проблеми взаємодії фізичного, морального та естетичного у вихованні. Це дало можливість обґрунтувати та узагальнити накопичений світовий і вітчизняний досвід на рівні синтезу становлення та розвитку феномена єдності фізичного, морального, естетичного і, перш за все, у процесі виховання у світовому та вітчизняному цивілізаційному просторі.

Ключові слова: фізичне, моральне, естетичне виховання, дух, душа, тіло, дошкільний вік, дошкільна педагогіка.

А. Чаговец. Проблема взаимодействия физического, нравственного и эстетического воспитания в современной дошкольной педагогике. В статье на основе анализа психолого-педагогической и специальной литературы проведен анализ проблемы взаимодействия физического, нравственного и эстетического в воспитании. Это дало возможность обосновать и обобщить накопленный мировой и отечественный опыт на уровне синтеза становления и развития феномена единства физического, нравственного, эстетического и, прежде всего, в процессе воспитания в мировом и отечественном цивилизационном пространстве.

Ключевые слова: физическое, нравственное, эстетическое воспитание, дух, душа, тело, дошкольный возраст, дошкольная педагогика.

A. Chagovets. The problem of interaction of physical, moral and aesthetic education in modern preschool pedagogy. In the article, based on the analysis of psychological, pedagogical and special literature, the analysis of the problem of interaction of the physical, moral and aesthetic in

educated gave an opportunity to substantiate and summarize the accumulated world and domestic experience on The level of synthesis of the formation and development of the phenomenon of unity of the physical moral and aesthetic and, above all, in the process of education in the world and the fatherland governmental civilizational space.

Key words: physical, moral, aesthetic education, spirit, soul, body, preschool age, preschool pedagogy.

Мета: проаналізувати взаємодію фізичного, морального й естетичного виховання в сучасній дошкільній педагогіці задля актуалізації на сучасному етапі розвитку суспільства зазначеної вище проблеми, що зумовлено потребою у всебічно та гармонійно розвиненій особистості, красиві духом і тілом.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку перебуває в центрі уваги державної освітньої політики, яка визначає дошкільну освіту як стратегічну ланку вітчизняної освітньої галузі. Варто наголосити на статті 3 Закону України "Про дошкільну освіту", яка засвідчує, що "державна визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття" [9]. Натомість, у статті четвертій зафіксовано, що: "Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні" [9]. Відтак, це питання заслуговує на особливу увагу, зокрема тим, що йдеться про базовий етап фізичного, психологічного та соціального становлення особистості, цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дошкільника відповідно до можливостей та внутрішнього потенціалу (задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей), культурних потреб, а

також формування моральних норм, набуття життєвого соціального досвіду [9].

Відповідно до зазначеного вище, зауважимо, що процеси оновлення в освітній галузі України зумовили прийняття нового Базового компонента дошкільної освіти, який урахував потреби держави, суспільства, родини у вихованні дитини дошкільного віку, відповідає основним тенденціям змін світового та європейського освітнього простору, актуальній вимозі дошкільної освіти щодо виховання гармонійної особистості.

У зв'язку з цим актуалізується проблема нового програмового та навчально-методичного забезпечення інваріантної і варіативної складових змісту дошкільної освіти, визначених у Базовому компоненті.

Аналіз досліджень та публікацій. Проведене вивчення наукової літератури показало, що останніми роками в українському суспільстві проблема фізичної досконалості, моральності та естетизації навчально-виховного процесу набула гостроти не тільки в педагогіці, але й загалом.

Однак слід звернути увагу, що більшість сучасних наукових праць висвітлюють або питання духовно-моральних проблем спорту (М. Герцик, Я. Сапеляк, Ю. Петришин [21], О. Іванько, В. Бугуйчук, Л. Мазура [8], О. Огірко [15]); естетичного виховання (Т. Аболіна, Н. Миропольська [1; 13], С. Герасимов [6], Г. Джибладзе [7], К. Кулаєв [12], В. Шестаков [23] та інші), або морального (Л. Архангельський [4], В. Біблер [5], М. Нікандров [14], Т. Цирліна [22] та інші). Тому особливого значення набуває проблема співвідношення фізичного, морального та естетичного виховання особистості в демократичному суспільстві.

Розкриваючи авторську думку щодо взаємозв'язку фізичного й морально-естетичного у вихованні, необхідно звернутись до аналізу сучас-

ної теорії фізичного та морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку, розвитку зазначених вище видів виховання їх в історичній ретроспективі. Тут акцентуємо на тому, що вона не була об'єктом спеціального вивчення і ряд кардинальних питань залишаються малодослідженими.

Окреслена нами проблема найбільш повно простежується і через окреслення ідеалу у фізичному, моральному та естетичному вихованні, що базується на основі виховання гармонійної людини, виховання краси тіла й духу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи предметне вивчення класичних праць з дошкільної педагогіки, маємо можливість виявити особливості осмислення фізичної, морально-естетичної складових виховання дітей перших років життя в контексті різних методологічних підходів та провідних для конкретних історичних періодів педагогічних парадигм: традиціоналістської, соціоцентристської, гуманістичної.

Цікавим є той факт, що цілісна концепція фізично-морально-естетичного виховання дитини в період дошкільного дитинства була розроблена засновником наукової дошкільної педагогіки Я. Коменським у праці "Материнська школа" (1633). Усе це дозволяє висловити нам наступні припущення, що педагог "Материнською школою" називає першу ступінь освіти, демонструючи тим самим статус материнства, що вимагає від кожної жінки дотримання обов'язків першої виховательки і вчительки своїх дітей.

Продовжуючи думку автора, зауважимо, що Я. Коменський представляє програму виховання благочестя і доброчинностей дитини дошкільного віку, а також комплекс методичних порад щодо її упровадження. Перш за все, у вихованні благочестя він виділяє три складових: формування основ релігійних уявлень про буття Бога, мудрості Творця і Промислителя світу; виховання чуйності і вдячності дитячого серця; розвиток прагнення жити духовним життям, виконувати Заповіді Божі [11]. Відстежуючи думку великого педагога, зазначимо, що, на жаль, Я. Коменський мало уваги приділяв удосконаленню фізичного розвитку

особистості, разом з тим він розкриває завдання морального виховання маленьких дітей, пов'язуючи їх із розвитком чеснот, основи яких закладаються саме в дошкільному віці.

Водночас наступниками Я. Коменського в розвитку традиціоналістської парадигми теорії і методики фізично-морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку є І. Песталоцці та Ф. Фребель. Саме аналізу закономірностей становлення духовного життя дитини присвячена праця І. Песталоцці "Лебедина пісня" (1826). У ній автор обґрунтовує головний засіб морально-духовного та фізично-естетичного виховання маленької дитини – сила і відданість материнської любові, яка покликана "покроку поширити дух любові і довіри на все коло сімейного життя", а потім підняти дитя до "чистих почуттів щирої християнської віри і щирої християнської любові... з самої коліски на людській основі моральної і релігійної життя дитини" [16].

Важливим для нашого дослідження є погляд класика німецької дошкільної педагогіки Ф. Фребеля, котрий у своїй роботі "Виховання людини" (1826) з позицій християнської антропології обґрунтовує мету виховання як розкриття божественного початку в людині, "передачу назовні" внутрішнього "вірного покликанням, чистого, цільного і тому святого життя" [16].

Серед основних завдань виховання, за Ф. Фребелем, можна назвати наступні: пильне спостереження за особливостями душевного та духовного розвитку дитини; задоволення фізичних, моральних та естетичних запитів дитячої душі; пробудження в дитині "живого духовного почуття"; розвиток навичок духовного життя, внутрішньої, вільної та самодіяльної сили душі "для вираження досконалої людськості"; допомога у встановленні пріоритету внутрішнього життя над життям зовнішнім, матеріальним і прагматичним [19].

Зауважимо, що розвиток традиціоналістської парадигми фізично-морально-естетичного виховання дитини з перших років життя поєднується в ученні М. Пирогова, котрий у період свого перебування на посаді голови Київського навчального округу в циркулярі під назвою "Освіта і виховання" формулює завдання вихован-

ня та послідовність їх вирішення, починаючи з дошкільного віку: формування в дітей "ясного розуміння речей навколишнього світу" з особливою увагою стосовно уявлень про соціальну дійсність, у якій належить жити; зведення добрих поривів дитини до "свідомого прагнення до ідеалів правди і добра"; формування моральних переконань, естетичного смаку і фізичної загартованості; виховання твердої і вільної волі; "виховання тих громадянських і людських цінностей, які складають основу прекрасного в людині та суспільстві" [17].

Охарактеризована сутність комплексу виховних ідей М. Пирогова про духовне, моральне та фізичне виховання дитини протягом усього періоду дорослішання органічно доповнюється положеннями педагогічної концепції К. Ушинського. Описаний матеріал дозволяє розглянути його творчість К. Ушинського як ту, що підпорядкована гармонійному розвитку і вихованню людини та всього народу за "кількома великими вихователями": рідною природою, традицією життя, національною наукою і батьківською релігією [18].

У своєму вченні автор описує педагогічний механізм освоєння маленькою дитиною вікового соціокультурного досвіду – успадкування культурних традицій свого народу через діяльне, практичне споживання нею. Формуючи засади дошкільного виховання і початкової освіти, К. Ушинський робить акцент на своїй тезі: "щоб розвивати дитя у всій його живій, гармонійній природній цілісності, ніколи не варто втрачати з виду, місця і часу виховання", тобто на фактори, що визначають контекст проживання будь-якої життєвої події, осмислення будь-якого факту. Успіх виховання залежить і від того, наскільки всі дитячі враження будуть перевірені власним дитячим досвідом і почуттями вихователя. Водночас К. Ушинський розрізняв "душевні" і "духовні" психічні процеси. Перші, на його думку, – це елементарні психічні явища, загальні для людини і тварини; духовні – вищого порядку і пов'язані з моральними, правовими, естетичними, фізичними, ідеологічними та іншими утвореннями, притаманними лише людині.

У соціально-психологічному контексті представлена система виховання дитини, починаючи з дошкільно-

го віку, у працях П. Каптерева. Учений не відмовляється від використання терміна "духовне виховання", натомість метою цього процесу він визначає як "розвиток значної душевної енергії і стійкості за несприятливих обставин, розвиток здатності відмовитися від більш або менш значних задоволень для досягнення поставленої мети" [10]. Дослідник уводить поняття "морального загартування" дитини з раннього дитинства, фактично розуміючи терміни "моральний" і "духовний" як синоніми. Мету морального загартування вбачає у "розвиненні і зміцненні сили протидії з усіх боків негараздів і лих", у вихованні "людини сильної, бадьорої, мужньої, стійкої щодо переживань різних негараздів, у той же час чутливої..." [10]. Зауважимо, що соціоцентриська парадигма фізично-морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку популяризується у випусках заснованої П. Каптеревим "Енциклопедії сімейного виховання і навчання" (СПб., 1898–1910), журналах "Дошкільне виховання", "Сімейне виховання", діяльності батьківських гуртків та педагогічних товариств з дошкільного виховання в Києві, Одесі та інших містах.

Слід наголосити, що в сучасній дошкільній освіті головною є тенденція до взаємодії фізичного та морально-естетичного виховання, яка базується на гармонії двох начал у людині – фізичному та духовному, і спрямована на цілісне виховання людини на засадах комплексного підходу. Комплексність у вихованні – це розкриття зовнішніх і внутрішніх зв'язків та взаємозв'язків між усіма сторонами фізичного й морально-естетичного виховання різноманітними засобами і методами. Саме комплекс педагогічних впливів на фізичній і духовно-естетичній складові людини забезпечує різнобічність, гармонійність і цілісність розвитку особистості дошкільника.

Дослідження взаємодії фізичного та морально-естетичного виховання передбачає враховувати те спільне, що об'єднує такі види виховання. У нашій концептуальній ідеї нами як провідний задум висувається головна ідея – виховання гармонійної людини, в основі якої закладене виховання "краси тіла й духу". Для цього необхідним є подання педагогічного

аналізу категорій "дух", "душа" і "тіло" та розкриття різних поглядів на поняття "духовність", "душевність" і "тілесність". Зауважимо, що в сучасній педагогічній науці ще немає повного осмислення термінів "дух", "душа" і "тіло", їх інтеграційної єдності та пріоритетності у взаємодії. Встановлено, що окремі дані категорії розглядаються, опираючись на численні філософсько-педагогічні, психологічні дослідження та теологічні вчення, на думки і судження класиків педагогіки, які не суперечать наявним визначенням, тлумаченням, підходам. Традиційно пов'язують, наприклад, дух, духовність з єдністю трьох основних цінностей людського буття (Істини, Добра, Краси), відповідно виділяючи три сфери духовної діяльності – пізнання, мистецтво, моральність [2]; душу – із внутрішнім, психічним світом людини, свідомістю, з початком, що обумовлює життя організму і здатності відчуття, свідомості.

Не випадково факт ігнорування духу, душі як об'єктів науково-педагогічного розгляду призвів до прогалин у науково-педагогічному знанні, що, у свою чергу, внесло в його розвиток однобічність. Вивчення показало, що сфера душі до недавнього часу вважалася привілеєм релігії й подавалася як певна ідеальна субстанція, де акумулюються життєві сили людини.

У нашому дослідженні, насамперед, необхідним є розгляд гуманістичних ідей виховання духовності Ш. Амонашвілі, що служить методологічною основою проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку. Певна річ, ці ідеї базуються на знаннях про людину, котра починає шлях становлення і розвитку, коли пробуджується її душа, бо виховання є довіра душі, її відкритість доброму і світлому образу навколишнього світу [3]. Натомість духовні здібності розкриваються й набувають чинності у процесі творчого підходу до навколишньої дійсності, добросердного ставлення до близьких людей, до відкриття радості пізнання, творення, творчості. Як уже зазначалося, висота духовного пошуку, натхнення створюють взаємини дитини та педагога особливими, довірливими, а знання – живим, дієвим, зігріваючим розум

і серце, бо шлях до душі лежить через любов.

Зважаючи на викладене вище, відмітимо, що духовністю визначається кардинальне переосмислення уявлення про людину в духовній культурі та традиціях, її ролі в розвитку суспільства, а також теоретико-методологічних основ психології та педагогіки, філософії та культурології, етики та естетики.

Відтак сучасне розуміння духовності визначається здатністю людини формувати свій внутрішній світ через зовнішні основи буття й етичні уявлення особистості. При цьому морально-естетичний розвиток передбачає її формування як суб'єкта культури, творчих, пізнавальних, індивідуальних здібностей, що виявляється в підтримці здорового способу життя людей, світогляді, звичаях і традиціях суспільства, мистецтві, державній політиці та ідеології.

Переконаливою вважаємо позицію науковців в утвердженні фундаментальних критеріїв розвитку суспільства, культури знань, добра, щирості, любові, справедливості, гуманізму, рівності і краси тіла й духу.

Наразі сучасна дошкільна педагогіка розрізняє сутність духовності та її прояви в різних видах фізичної, морально-естетичної діяльності, відокремлюючи зовнішні прояви від внутрішніх, розкриваючи духовність у процесі вільної творчої діяльності, направляє цю діяльність до усвідомленої потреби в досягненні гармонії і досконалості [20].

Таким чином, аналіз філософських, психолого-педагогічних та інших джерел показав, що духовність – основне поняття для душевності і тілесності. Вона існує як досвід людства, містить культуру і традиції суспільства; визначає ціннісні установки особистості, її свідомість, ґрунтуючись на чуттєвих та інтуїтивних орієнтирах.

Доведеним є той факт, що в дошкільному віці важливо забезпечувати необхідні умови для всебічного розвитку якостей, специфічних для означеного вікового періоду, адже добре відомо, що виправляти помилки батьків і педагогів у вихованні дітей надалі стає важче. Зауважимо, що пластичність нервової системи дитини-дошкільника зумовлює високий рівень активності, значну сприйнят-

ливість у пізнанні навколишнього світу. Усе, що оточує дитину, цікавить її з ранніх років, тому, сприймаючи навколишні предмети і явища, дитина ніколи не залишається байдужою до них завдяки великій емоційності.

Підкреслюючи важливість і міцність перших вражень дитинства, також виділяємо і вплив характеру та способів прояву емоційності. Наприклад, у найменших дітей виникають такі ж переживання, як і в людей, з якими вони вступають у спілкування: дитина ніби переймається настроєм дорослих чи інших однолітків. Це слід урахувати в процесі виховання, адже настрої може бути як позитивним, так і негативним, і тоді дитина намагатиметься уникнути спілкування.

Слід також наголосити, що сучасна теорія дошкільного виховання відзначає, що суспільні явища володіють одночасно визначеним фізичним, моральним та естетичним значенням, а отже, можуть бути об'єктом як фізичної, моральної, так і естетичної оцінки.

Також на тісний зв'язок фізичного, морального й естетичного вказує той факт, що багато понять, які характеризують життєдіяльність людини, містять у собі одночасно фізичну, моральну й естетичну оцінки, що знаходяться в органічній смисловій єдності. Це й зумовлює взаємозв'язок фізично-морально-естетичного елементів у процесі виховання.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, розмаїтість форм людської діяльності, потреб та інтересів особистості породжують специфічне поєднання фізичного, морального й естетичного в педагогічній спадщині українського народу, яке змінюється в процесі історичного розвитку. При цьому варто зауважити, що в різні періоди загострюється інтерес до тієї чи іншої сукупності виховних проблем, які найбільш яскраво передають інтереси, бажання, турботи і вимоги суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аболина Т. Г.* Эстетическое воспитание в школе / Т. Г. Аболина, Н. Е. Миропольская. – К. : Вища школа, 1987. – 93 с.
2. *Александрова В. Г.* Духовная традиция гуманной педагогики / Монография В. Г. Александрова. – М. : МГПУ, 2002. – С. 19.
3. *Амонашвили Ш. А.* Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. – Минск : Университетское, 1990. – 559 с.
4. *Архангельский Л. М.* Комплексный подход в теории и практике нравственного воспитания / Л. М. Архангельский // *Философские науки.* – 1980. – № 1. – С. 17–27.
5. *Библер В. С.* Нравственность. Культура. Современность (Философские раздумья о жизненных проблемах) // *Этическая мысль: научно-публицист. чтения.* / [редкол. : А. А. Гусейнов и др.]. – М. : Политиздат, 1990. – С. 16–57.
6. *Герасимов С. А.* Система эстетического воспитания школьников / под ред. С. А. Герасимова. – М. : Педагогика, 1983. – 264 с.
7. *Джибладзе Г.* Принцип эстетического воспитания / Г. Джибладзе. – Тбилиси : Изд-во Тбилисского университета, 1971. – Ч. 1. – 343 с.
8. *Зайдовий П. В.* Актуальні проблеми співпраці фізкультурних і релігійних організацій у фізичному вихованні молоді (ідейно-філософський аспект) / П. В. Зайдовий // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту.* – 2005. – № 10. – С. 80–82.
9. Закон України "Про дошкільну освіту [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>. – Назва з екрана.
10. *Каптерев П. Ф.* О нравственном закаливании / П. Ф. Каптерев // *Задачи семейного воспитания: избранное.* – М., 2005. – С. 138.
11. *Коменский Я. А.* Материнская школа. – СПб., 1892. – С. 12.
12. *Кулаев К. В.* Эстетическое воспитание: пути преемственности / К. В. Кулаев. – М. : Знание, 1986. – 64 с.
13. *Миропольская Н. Е.* Формировать чувство прекрасного / Н. Е. Миропольская. – К. : Общество "Знание" УССР, 1987. – № 13. – 31 с.
14. *Никандров Н. Д.* Духовные ценности и воспитание человека / Н. Д. Никандров // *Педагогика.* – 1998. – № 4. – С. 3–8.
15. *Огірко О. В.* Релігійно-етичні засади спорту / О. В. Огірко // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту.* – 2005. – № 10. – С. 220–224.
16. *Песталоцци И. Г.* Лебединая песня / И. Г. Песталоцци *Избранные педагогические произведения:* в 3 т. – М., 1965. – Т. 3. – С. 349.
17. *Пирогов Н. И.* Новоселье лицея. Речь на торжественном акте Решильевского лицея в Одессе 1 сентября 1857 года / Н. И. Пирогов // *Сочинения Н. И. Пирогова.* – Т. 1. – С. 78.
18. *Ушинский К. Д.* Вопросы о народных школах / К. Д. Ушинский // *Педагогические сочинения:* в 6 т. – М., 1988. – Т. 2. – С. 74.
19. *Фребель Ф.* Отчет о немецком детском саде / Н. А. Тумим-Альмединген // *История дошкольной педагогики: хрестоматия.* – Л., 1940. – С. 469.
20. *Хентонен А. Г.* Понятие и сущность формирования готовности учителя технологии и предпринимательства к развитию нравственного сознания у школьников / А. Г. Хентонен // *Известия Южного федерального университета. Педагогические науки.* – 2010. – № 11. – С. 218.
21. *Церква і спорт на шляху до співпраці.* – Галицька видавничка спілка. – Л. : [б. в.], 2003. – 48 с.
22. *Цырлина Т.* Нравственное воспитание в новом тысячелетии. Странички из дневника международного симпозиума / Т. Цырлина // *Народное образование.* – 1991. – № 5. – С. 97–102.
23. *Шестаков В. П.* Проблемы эстетического воспитания / В. П. Шестаков. – М. : Высшая школа, 1962. – 120 с.

Стаття надійшла 12.05.2017 р.